

Винар С. М.

старший викладач,

Український католицький університет

АНТИЧНИЙ МІФ У ПЛОЩИНІ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ

В античній літературі було опрацьовано велику кількість міфічних сюжетів, які в наступні епохи використовувалися як у вигляді імітацій, близьких до своїх прототипів, так і у своєрідній, самобутній формі. Багато міфічних сюжетів були суттєво змінені вже в межах самої античної літератури: змінювалися перипетії долі того чи іншого героя, оцінка його характеру. Показовим прикладом у цьому випадку, наприклад, може бути образ Прометея. За рядом джерел, Прометей, що створив перших людей із глини і води (Apolloclod. I 7,1; Ovid. Met. I 81-88),¹ розглядається як символ людської цивілізації (Plat. Prot. 320d–321e), «всі мистецтва у людей від Прометея» (Aesch. Prom. 506). Однак в інших джерелах про роль Прометея в культурному розвитку людства навіть не згадується (Soph. Antig. 332–375), або ж надається їй значно менше значення, ніж ролі Зевса (Hes. Theog. 96). Більше того, в античності існувала традиція осудливого зображення Прометея, переважно у римських авторів. Так, для Горація Прометей здійснив «злий обман», принісши вогонь, що призвело до згубних наслідків (Carm. I 3,27-33): створюючи людину, він клав у неї «злобу» і «безумство» лева (Carm. I, 16, 13-16); Прометей піклувався тільки про тіло, і звідси всі лиха людського життя та ворожість серед людей (Propert. III 5,7-12).

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує також вивчення античного міфу у площині комунікації, дослідження його найважливіших як структурних, так і семантичних комунікативних чинників, що дало б змогу з'ясувати феномен його актуалізації в європейській літературі наступних поколінь. У нашій розвідці зупинимось на комунікативному аспекті функціонування міфу про Іфігенію у драмах Еврипіда [5] та пов'язаних з ним мотивах жертвовності й вибору.

Нагадаємо, що у міфі про Іфігенію (Ἰφιγένεια) – дочку Агамемнона та Клітемнестри відобразилися напластування різних періодів суспільної свідомості і стадій розвитку грецької релігії. Відомості про цю легенду по-різному опрацьовані в міфологічних переказах Р. Грейвса

¹ У статті використовуємо загальноприйняті наукові посилання на античних авторів.

[4], М. Куна [6], Я. Парандовського [7]. Сцену жертвоприношення відображено, зокрема, на відомій фресці із дому Трагічного поета в Помпеях, що датується I століттям нашої ери. За переказами, в момент жертвоприношення сама богиня несподівано рятує дівчину, підмінивши її на жертovníку ланню; за іншою версією – ведмедицею. Сама ж Іфігенія була перенесена богинею далеко від Греції, в Тавриду, і там вона стає жрицею в її храмі. Тут вона повинна приносити в жертву всіх чужинців, які прибували до берегів Тавриди. Мешканці Тавриди, мабуть, ще й в історичні часи приносили богам у жертву спійманих на узбережжі чужоземців. Геродот, повідомляючи про існування у скіфів у Тавриді культу богині Діви (місцева паралель до грецької Артеміді), додає, що вони називають цю богиню Іфігенією, дочкою Агамемнона. Він пише так про звичаї таврів: «Вони приносять у жертву Діві тих, хто зазнав катастрофи на морі і всіх еллінів, яких вони беруть у полон... Божество, якому вони приносять жертви, самі таври називають Іфігенією, дочкою Агамемнона» [2, с. 103].

Іфігенія продовжувала служити Артеміді в її храмі в аттічному поселенні в Бравроні. Як зауважує В.Н. Ярхо [8], тут уже в пізніші часи показували могилу Іфігенії, а в сусідньому поселенні, Галах Арафенідських, дерев'яну статую Артеміді, нібито привезену з Тавриди. Таким чином зводились воедино дані культу і міфу про Іфігенію, складеного в Греції на протязі VII-VI ст. до н.е. і поширеного далеко за її межами.

У Гомера місце Іфігенії серед дочок Агамемнона займає Іфіанасса [3], можливо, з моменту її заміни і переміщення в Тавриду. Міф про принесення у жертву Іфігенії згодом відображено у Гесіода в його «Каталозі жінок» (фрагмент 23а, 17-26), далі – у хоровій ліриці (Стесіхор, Піндар) і в афінських драматургів V ст. до н.е. Від трагедій «Іфігенія» Есхіла та «Іфігенія» Софокла дійшли лише незначні фрагменти. Однак міф про Іфігенію Есхіл згадує також у своїх «Агамемноні» та «Орестеї». Міф про повернення Іфігенії з Тавриди був опрацьований також в трагедіях Софокла «Хріс» та «Алет», які не збереглися до наших днів.

Повністю збереглися «Іфігенія в Авліді» та «Іфігенія в Тавриді» Еврипіда, який, будуючи свої драми на цьому міфічному матеріалі, виступає не лише продовжувачем, але й новатором у розвитку трагедійного жанру. Він змінив характер самої трагедії як за змістом, так і за формою. За відомим свідченням Аристотеля («Поетика») [1], Еврипід змальовує людей такими, як вони є, на відміну від Софокла, який змальовує їх такими, якими вони повинні бути. У трагедіях Еврипіда бачимо відмінні від традиційного міфологічного тлумачення

комунікативні аспекти міфологічного сюжету. У всіх його попередників, які зверталися до відомого давнього міфу (Гесіод – «Каталог жінок», Піндар і Стесіхор – хорова лірика, Есхіл та Софокл в трагедіях «Іфігенія»), жертвоприношення аргоської царівни мало піднесено-патріотичне трактування. У Еврипіда міфологічна традиція із об'єкту поклоніння стає предметом критики. У нього спостерігається тенденція дегероїзації відомого міфічного сюжету – Троянської війни, ідеалізованого греками. «Іфігенія в Авліді», з одного боку, завершує ту героїко-патріотичну лінію, початок якої було покладено Есхілом і яка продовжувалася самим Еврипідом (Макарія в «Гераклідах», Менекей в «Фінікіянках»). Одночасно ж Еврипід у цій трагедії порушує важливе питання, до якого його спонукали події тодішнього суспільства, – про доцільність жертви, тим більше юного людського життя, в ім'я яких би то не було вищих інтересів.

Якщо для Есхіла і Софокла, для яких міф був невід'ємною складовою їх світогляду, які брали до уваги лише події міфологічного сюжету, не заглиблюючись у внутрішній світ діючих осіб, самопожертва аргоської царівни була подвигом, то Еврипід бачить все це зовсім інакше: у нього Іфігенія – жертва слабкості оточуючих її людей. Таким чином, вже у межах античного художнього світу відбувається «комунікативний злам» усталеної рецептивної установки міфологічного образу.

У Еврипіда немає образів легендарних мужів троянського часу, що наділені величавими, надлюдськими рисами характеру, про яких говорив Гомер, а є заплутані в протиріччях життя люди. Критично ставлячись до будь-яких усталених норм – від міфологічних до суспільних, не вважаючи міфи каноном, він сміливо йде на деякі зміни в них, модифікує легенду так, щоб у центрі її поставити людину, як найчіткіше змалювати її душу. Еврипіда цікавить діалектика почуттів: людина в його п'єсах завжди перебуває між протилежними порівняннями. Таким є його Агамемнон («Іфігенія в Авліді»), душу якого розривають суперечливі емоції – з одного боку, батьківські почуття, а з іншого – амбітність володаря, проводиря війська. Такою є Іфігенія, що перебуває на роздоріжжі між правом вибору і почуттям обов'язку, між слабкістю і героїзмом. Трагедійний конфлікт поет переносить у душу героя. Це вже не протиборство двох героїв, а внутрішній конфлікт одного персонажа, психологічний конфлікт. Образи від цього ставали драматичнішими. Можливо, через те Аристотель і вважав Еврипіда найтрагічнішим із поетів.

Прагнення поета розкрити глибини людської натури впливає і на композицію Еврипідових драм. Для підсилення внутрішнього трагізму героя Еврипід часто вдається до такого художнього засобу як контраст.

З особливою виразністю це відображено в пролозі («Іфігенія в Авліді») – повна вагань і сум'яття душа Агамемнона і спокійне зоряне небо, божественна тиша навколо: *Ні звуку доквіл. Не скрикне птах./ Ані море хлюпнеться. Мовчить Евріп.../ Яка божественна тиша! Або сцена зустрічі Агамемнона з дочкою. Радість Іфігенії боляче ранить його: адже це він заманив у пастку власну дочку: **Іфігенія**. *Казав, що радий стрічі, а журба в очах... Агамемнон*. *Ну ось, я вже веселий... в міру сил моїх... Іфігенія*. *Веселий, а в очах он – це сльоза бринить*.*

Оскільки на перший план висувається особистість, значну увагу автор приділяє монодії – сольному співу, в якому той чи інший персонаж висловлює свої почуття. Натомість зменшується роль хору, який майже не бере участі у розвитку сюжету.

Сюжет відомого міфу, опрацьований у трагедіях Евріпіда, привертав до себе увагу і драматургів Європи. Перше самостійне драматургічне втілення міфу в новий час – «Іфігенія в Авліді» Расіна. Та й потім, століттям пізніше, Евріпідова «Іфігенія в Тавриді» відгукнеться однойменною драмою Гете. В 19-20 ст. було створено біля 50 трагедій на сюжеті міфа про Іфігенію (самостійні інтерпретації, обробки творів Евріпіда і т.д.). Найзначніші серед них – «Іфігенія в Дельфах» і «Іфігенія в Авліді» Г. Гауптмана. Зрозуміло, що у літературі нового часу трактування міфологічних сюжетів, їх проблематика та комунікативна поетика настільки відрізняються від першоджерела, що це може бути проблемою подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Поетика. Київ : Мистецтво, 1967. 129 с.
2. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993, 576 с.
3. Гомер. Іліада. Київ : Фоліо, 2013. 414 с.
4. Грейвс Р. Мифы Древней Греции. М. : Прогресс, 1992. 624 с.
5. Еврипид. Трагедії. Київ : Основи, 1996. 448 с.
6. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. Київ : Мистецтво, 1996. 476 с.
7. Парандовський Я. Міфологія. Київ : Молодь, 1977. 126 с.
8. Ярхо В.Н. Ифигения // Мифы народов мира: В 2 т. Т.1. М. : Сов. энциклопедия, 1980. С. 592-593.